

**TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW
HISTORII**

Stulecie

1906-2006

Warszawa 2006

Komitet honorowy obchodów:

Prof. dr hab. Andrzej Ajnenkiel

Prof. dr hab. Juliusz Bardach

Prof. dr hab. Maria Bogucka

Prof. dr hab. Marian M. Drozdowski

Prof. dr hab. Włodzimierz Lengauer

Prof. dr hab. Janina Leskiewiczowa

Henryk Rutkowski

Prof. dr hab. Henryk Samsonowicz

Hanna Szwankowska

Prof. dr hab. Janusz Tazbir

Prof. dr hab. Andrzej Wyczański

Prof. dr hab. Andrzej Wyrobisz

**TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW
HISTORII**

STULECIE

1906-2006

**Pod redakcją
Andrzeja Rachuby i Henryka Rutkowskiego**

Warszawa 2006

CIP — Biblioteka Narodowa
Towarzystwo Miłośników Historii : Stulecie 1996–2006 / pod
red. Andrzeja Rachuby i Henryka Rutkowskiego. — Warszawa :
Wydawnictwo „DiG”, 2006

Redakcja techniczna

Al. Wojska Polskiego 4
tel./fax 0-22-839-08-38
dig@dig.pl; www.dig.pl

ISBN 83-7181-428-3
EAN 9788371814280

Wydrukowano w Fabryce Druku w Warszawie

Słowo wstępne

Jubileusz stulecia każdej organizacji jest powodem do uzasadnionej dumy dla jej członków i dowodem na żywotność idei, która ją powołała do życia. Nie inaczej jest z Towarzystwem Miłośników Historii, którego celem od założenia było „popieranie rozwoju nauk historycznych oraz ich krzewienie, ze szczególnym uwzględnieniem dziejów polskich”. Miało to być realizowane poprzez wydawanie czasopism naukowych i prac z zakresu historii, konkursy na tematy historyczne, zakładanie bibliotek, odczyty i wykłady publiczne. Z owego zestawu nie zakładamy bibliotek, ale poza tym dorobek TMH jest z pewnością nie tylko powodem do dumy dla jego członków, lecz także istotnym wkładem w naukę, w historię i kulturę kraju, a zwłaszcza Warszawy i Mazowsza. Ponad setka publikacji książkowych, wielokrotnie więcej zeszytów naszego czasopisma, „Przeglądu Historycznego”, tysiące spotkań dyskusyjnych i odczytów w ramach sesji naukowych, zebrań, publicznych wykładów, w drugim półwieczu przyznawanie dyplomów za najlepsze varsaviana, szkolenia przygotowujące młodzież do corocznej Olimpiady Historycznej, wyprawy do miejsc wielkich wydarzeń, to efekt prac tysięcy członków Towarzystwa, ich ogromnego oddania sprawie badania i popularyzacji historii. W gruncie rzeczy bowiem naszym największym skarbem i powodem do chwały są aktywni członkowie, od 100 lat z niewielkimi jedynie przerwami, kontynuujący szczytną misję upowszechniania wiedzy historycznej. Przez dziesięciolecia była to zresztą praca tyleż trudna, co i przyjemna, zważywszy na zawsze mocne w społeczeństwie polskim zainteresowanie przeszłością, na specyficzną sytuację narodu pod zaborami, potem państwa po odzyskaniu niepodległości, a wreszcie po 1945 r. W czasach PRL, gdy z różnym nasileniem

ograniczano swobodę wypowiedzi, a w niektórych zakresach także wolność badań naukowych, TMH w miarę możliwości starało się przełamywać te bariery i być miejscem nieskrępowanej dyskusji na tematy historyczne. To przyciągało do Towarzystwa wiele osób, zwłaszcza zainteresowanych historią najnowszą.

Sporo niekorzystnych zmian w całym ruchu społecznikowskim przyniosło, paradoksalnie, odzyskanie niezawisłości państwowej i podmiotowości społecznej w 1989 r. Z jednej strony trudności finansowe (samych obywateli i pozbawionych państwowego mecenasa organizacji) oraz naturalne odchodzenie zahartowanych i oddanych idei społecznikowskiej kadr działaczy, a z drugiej – większe możliwości samorealizacji ludności, otwarcie na świat, zmiany wychowawcze, odejście od tradycyjnych wartości, spowodowały ogólny kryzys wszystkich niemal stowarzyszeń społecznych, co nie ominęło też TMH. Wyraźnym tego symptomem jest ogromne zmniejszenie się jego liczebności (w szczytowym okresie liczyło ono 1150 członków!), pewien zanik aktywności, znikoma frekwencja na wielu zebraniach.

Towarzystwo stoi więc przed nowym, ogromnym wyzwaniem i wcale nie może być pewne, że wyjdzie z niego znowu zwycięsko. Zależać to będzie od nowych kadr działaczy, od przystosowania się do nowej sytuacji gospodarczo-społecznej w państwie, od metod i celów działania, a zwłaszcza umiejętności dotarcia do młodego pokolenia historyków i miłośników naszych dziejów. Pewne jest, że musimy w większym stopniu oprzeć się na własnej aktywności, na własnych funduszach i działać w ściślejszej współpracy z ludźmi młodymi, lepiej rozumiejącymi swe potrzeby i istniejące możliwości. To oni przecież będą musieli, jeśli uznają cele Towarzystwa za własne, a jego istnienie za potrzebne, kierować nim przez dalsze lata. Stąd tak ważne jest szersze dotarcie do studentów-historyków uczelni warszawskich, pozyskanie ich do współpracy, przekonanie do celowości istnienia TMH przez kolejne dziesięciolecia.

Andrzej Rachuba
Prezes TMH

DZIEJE TOWARZYSTWA MIŁOŚNIKÓW HISTORII

Lata 1906–1918

Historycy, humaniści, pisarze, ludzie kultury, przedstawiciele duchowieństwa i arystokracji usiłowali zawiązać stowarzyszenie już w 1903 r., lecz nie zdołali przezwyciężyć oporu rosyjskich władz. Sytuacja zmieniła się po fali rewolucji, która w latach 1904-1905 przeszła przez Cesarstwo Rosyjskie i Królestwo Polskie. Demonstracje organizowane przez partie socjalistyczne, akcje bojowe PPS, pochody patriotyczne Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego, walka studentów i młodzieży gimnazjalnej o szkolnictwo polskie, listopadowy strajk powszechny, krwawy odwet wojska i policji carskiej, ogłoszenie stanu wojennego — zmieniły oblicze Warszawy, podniosły świadomość i kulturę polityczną społeczeństwa. W rezultacie przyniosły, choć ograniczone, swobody obywatelskie, zwłaszcza w dziedzinie oświaty i kultury, umożliwiły zakładanie stowarzyszeń. W latach 1906-1907 zarejestrowano ich 547, jako trzecie z kolei – Towarzystwo Miłośników Historii. Wśród stowarzyszeń, które przetrwały mimo utrudnień władz rosyjskich, było wiele działających przez dłuższy lub krótszy czas bardzo ofiarnie. Niektóre stały się zaczątkiem ważnych instytucji i uczelni. Spośród założonych w 1906 r., a istniejących do dziś, trzeba przywołać Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości, Polskie Towarzystwo Krajoznawcze.

Statut Towarzystwa Miłośników Historii zatwierdzony 28 września 1906 roku określił, iż celem Towarzystwa jest popieranie

Tablica z 1986 r. na kamienicy TMH upamiętniająca założenie PTH i TMH

rozwoju nauk historycznych oraz ich krzewienie ze szczególnym uwzględnieniem dziejów polskich. Nasze stowarzyszenie pozostało temu wierne, nie przerywając działalności nawet podczas dwóch wojen światowych, starając się zawsze włączać w nurt obywatelskich powinności i wyrażać niezależne opinie. Dnia 17 listopada 1906 r., na zebraniu organizacyjnym w sali Towarzystwa Kredytowego Miejskiego przy ul. Czackiego (wówczas Włodzimierskiej), wybrano pierwszy Zarząd Towarzystwa Miłośników Historii, do którego weszli wybitni historycy. Prezesem został Aleksander Jabłonowski — historyk, wydawca źródeł do dziejów Polski w XVI w., etnograf, kartograf, współorganizator i prezes Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Rozpoczęto organizowanie zebrań naukowych (w różnych lokalach Warszawy), przejęto czaso-

TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW HISTORII.

Zarząd Towarzystwa Miłośników Historii ma zaszczyt zawiadomić W. Pana, iż doroczne walne Zebranie Towarzystwa odbędzie się w dn. 26 kwietnia 1915 r. o godz. 7½ wiecz. w sali Towarzystwa Kredytowego Miejskiego przy ul. Włodzimierskiej N:25. W razie niedojścia do skutku zebrania w pierwszym terminie, odbędzie się Zebranie w terminie drugim w tymże lokalu we czwartek dn. 6-go maja 1915 r. o godzinie 7½ wieczorem.

Porządek dzisiejszy:

1. Zgłoszenie i wybór Przewodniczącego Zebrania
2. Sprawozdanie roczne z działalności Towarzystwa.
3. Sprawozdanie kasowe.
4. Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej.
5. Sprawozdanie ze stanu robót restauracyjnych kamienicy książąt Mazowieckich.
6. Wybór członka Zarządu na miejsce następującego p. Augusta Zaleskiego.
7. Wybór 3-ech członków Komisji Rewizyjnej.
8. Sprawozdanie p. M. Sarucha z badań archiwalnych nad dziejami kamienicy ks. Mazowieckich.

Przewodniczący A. Kraushar.

Sekretarz I. Baranowski.

Zawiadomienie o zebraniu TMH w 1915 r. ze zbiorów APW

pismo naukowe, ukazujący się od 1905 r. „Przegląd Historyczny”, który do dzisiaj jest organem TMH.

W 1913 r. z zapisu Adama ks. Czartoryskiego nabyto kamienicę Pod Św. Anną (błędnie zwaną kamienicą Książąt Mazowieckich) przy Rynku Starego Miasta 31. Konserwacja pod kierunkiem najlepszych architektów-badaczy (działaczy Towarzystwa Opieki nad

Zabytkami Przeszłości) „przywróciła dawny blask” jednemu z cenniejszych zabytków zaniedbanego wówczas Starego Miasta. Od 1915 r. udostępniano ją licznym zwiedzającym i zapraszano na wystawy pamiątek z powstań narodowych, pamiątek z dawnego ratusza i Rady Miejskiej. Cykle odczytów popularnych z dziejów Polski przyciągnęły do sali Muzeum Przemysłu i Rolnictwa na Krakowskim Przedmieściu 66 w ciągu kilku lat ponad 5000 słuchaczy (wstęp był płatny!). We własnej siedzibie Towarzystwo zorganizowało pracownię historyczną, zgromadziło zbiory planów, ikonografii, medali i bibliografię dotyczące Warszawy. Kamienica Pod Św. Anną pełniła funkcję nieistniejącego Muzeum Dawnej Warszawy. W 1911 r. rozpoczęto wydawanie serii Biblioteka Historyczna im. Tadeusza Korzonia – w następnych latach tego okresu ukazało się 18 tomów monografii z dziejów miasta. Po wyjściu Rosjan z Warszawy w 1915 r. członkowie TMH brali żywy udział w odrażdżaniu się polskich instytucji społecznych i kulturalnych miasta. Tematyka odczytów popularnych poszerzyła się o historię wojskową.

W Drugiej Rzeczypospolitej

Długoletnim prezesem TMH po Aleksandrze Jabłonowskim był Aleksander Kraushar (1912-1931), następnie pełnił te obowiązki Józef Siemieński, a w roku 1933 prezesurę objął Stanisław Kętrzyński. Po burzliwych latach odzyskiwania niepodległości i walki o jej zachowanie, w czym członkowie TMH brali aktywny udział, a spektakularnym przykładem tego była decyzja uczestników nadzwyczajnego walnego zebrania o wstępowaniu do Armii Ochotniczej i służb pomocniczych dla odparcia najazdu bolszewickiego w 1920 r., Towarzystwo przeżywało intensywny rozwój swej działalności, rozszerzając problematykę zainteresowań, kontynuując akcje popularyzatorskie. Liczba członków doszła do 358 (w 1938 r.). Wśród członków Towarzystwa był Marszałek Józef Piłsudski, autor prac o Powstaniu Styczniowym, Legionach i wojnie 1920 r. Wprowadzono członkostwa zbiorowe dla kół studentów historii, gimnazjów, bibliotek, do TMH zapisywali się księża warszawscy. Wzrosła znacznie ilość zebrań, ożywiono dawniej fun-

Posiedzenie TMH w okresie międzywojennym

kcjonujące sekcje – Archiwalną i Numizmatyczną, a w 1927 r. zorganizowano Sekcję Dydaktyczną, która prowadziła samokształcenie nauczycieli poprzez cykl wykładów na temat metodyki nauczania i przygotowywanie pomocy dydaktycznych. Jej członkowie m.in. opiniowali podręczniki i nowe programy, współpracowali przy urządzaniu działu historycznego na Powszechnej Wystawie Krajowej w 1929 r. w Poznaniu.

W 1925 r. TMH przystąpiło do Polskiego Towarzystwa Historycznego (z siedzibą we Lwowie) jako autonomiczny Oddział Warszawski – największy i najbardziej czynny. W 1930 r. TMH było gospodarzem V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, w trzy lata później — Międzynarodowego Kongresu Historyków, współpracowało z wieloma organizacjami krajowymi i zagranicznymi. W nowym statucie z 1932 r. podkreślono związek działań TMH z Warszawą — badaniem i popularyzowaniem jej dziejów. W latach trzydziestych, za energicznej prezesury prof. Kętrzyńskiego, zorganizowano nowe sekcje: Historii Europy Wschodniej, Gospodarczo-Społecznej, Starożytnej, Kościoła, Powstania Sty-

czniowego, Historii Wojskowej a także Studiów Krytycznych. TMH pozostawało w stałym kontakcie z władzami miasta, m.in. w styczniu 1938 r. przy ich pomocy finansowej zorganizowało uroczyste obchody 75. rocznicy Powstania Styczniowego – konferencję naukową w Ratuszu oraz (przy współpracy z Muzeum Narodowym) wystawę druków i rękopisów z czasów Powstania Styczniowego. Podobnie, jak powstające wówczas towarzystwa przyjaciół różnych dzielnic Warszawy, Towarzystwo nasze cieszyło się uznaniem Prezydenta Starzyńskiego, nb. naszego członka, promującego varsavianiana, szczególnie historyczne.

Wśród działaczy i członków Towarzystwa nie brakowało sporów politycznych – część z nich wspierała działalność wybitnego historyka, prof. Marcelego Handelsmana, współorganizatora Warszawskiego Klubu Demokratycznego, który zawiązano w 1937 r. w siedzibie Towarzystwa. Inni, skupieni wokół Wacława Tokarza, spowodowali nawet secesję i powołali w 1936 r. konkurencyjne Towarzystwo Przyjaciół Historii Warszawy.

Lata drugiej wojny światowej

Towarzystwo, jak wszystkie organizacje społeczne, zostało formalnie zlikwidowane przez okupantów niemieckich w lipcu 1940 r., ale nie zaprzestało działalności. Akta, bibliotekę i skład wydawnictw przekazano do Archiwum Miejskiego w Arsenale (ul. Długa 52), zbiory muzealne do Muzeum Narodowego i Muzeum Dawnej Warszawy, część wydawnictw rozproszono. Większość owych zbiorów spłonęła w czasie Powstania, resztę po jego upadku Niemcy zniszczyli 4 listopada 1944 r. wraz z całością akt i planów Warszawy, tak że jedynie ich drobne fragmenty zachowały się w Muzeum Narodowym.

Towarzystwo dość prędko rozpoczęło konspiracyjną działalność – w jego kamienicy zbierali się studenci Wydziału Historycznego tajnego Uniwersytetu Warszawskiego, na seminarium nauk pomocniczych prowadzone przez dr Jadwigę Karwasińską, która przynosiła z pobliskiego Archiwum Akt Dawnych tomy wydawnictw źródłowych i tablice paleograficzne. Także prezes, prof. Stanisław Kętrzyński, „ze spokojną determinacją odnowił w warun-

kach tajnego nauczania swoje seminarium, siłą rzeczy, dla ograniczonej liczby studentów. Z tą samą wiernością dla sprawy otworzył we wrześniu 1940 roku serię posiedzeń Towarzystwa, także w swoim mieszkaniu. (– –) W sporym pokoju frontowym, gdzie stał osiemnastowieczny stół francuski służący mu do pisania, w odтворzonym przez jego mieszkańców klimacie zacisza sprzed wojny, w każdy trzeci czwartek miesiąca, bez miesięcy letnich, zbierali się zaproszeni przez gospodarza historycy, w przestrzeganej liczbie do dwunastu osób”. Lista uczestników obejmowała grono stałe i niestałe z Marcelim Handelsmanem, Ludwikiem Kolankowskim, Marianem Łodyńskim, Tadeuszem Manteufflem, Janem Natansonem-Leskim, Bronisławem Pawłowskim, Jakubem Sawickim, Józefem Siemieńskim, ks. Józefem Umińskim, Januszem Wolińskim, Aleksym Bachulskim. Ponadto w owych posiedzeniach brali udział: Zofia Gołuchowska (Libiszowska), Jadwiga Karwasińska, Anna Dembińska, Aleksander Gieysztor, Wojciech Kętrzyński, Jadwiga Lechicka, Wanda Moszczeńska, Stefan Przewalski, Władysław Tatariewicz, Władysław Tomkiewicz, Zygmunt Wojciechowski, Helena Więckowska i Kazimierz Zakrzewski. „Referowano i dyskutowano to co powstało tuż przed wojną, i to co znajdowało się na warsztacie. Była w tym myśl Prezesa, żeby ten warsztat indywidualny nie rdzewiał, również wobec młodych, którzy parę razy przedstawiali – – swoje prace doktorskie”^{*}.

Po aresztowaniu i wywiezieniu do Oświęcimia prof. Kętrzyńskiego w listopadzie 1943 r. obowiązki prezesa objął Ludwik Kolankowski, który w 1944 r. zorganizował kilka tajnych spotkań naukowych w zmniejszonym składzie w Bibliotece Ordynacji Zamoykich przy ul. Żabiej. Grupa czołowych historyków warszawskich stanowiła trzon Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej Armii Krajowej. Byli wśród nich: Władysław Bartoszewski, Aleksander Gieysztor, Marcei Handelsman, Stanisław Herbst, Stefan Kieniewicz, Kazimierz Konarski, Witold Kula, Tadeusz Manteuffel, Adam Moraczewski, Stanisław Płoski, Józef Siemień-

^{*} A. Gieysztor, *Towarzystwo Miłośników Historii w czasie II wojny światowej*, w: *Warszawskie środowisko historyczne w XX wieku. Dziewięćdziesięciolecie Towarzystwa Miłośników Historii*, Warszawa 1997, s. 74

ski, Władysław Tomkiewicz, Ludwik Widerszal i Kazimierz Zakrzewski. Podczas II wojny światowej poległo, zostało zamordowanych lub zmarło 53 członków Towarzystwa. W sierpniu 1944 r. spłonęła kamienica Pod Św. Anną.

Lata 1945—1956

Wśród ruin i gruzu Rynku Starego Miasta powracający warszawiacy zobaczyli stojące elewacje Strony Dekerta i czarną, wypaloną ścianę frontową z narożnikiem kamienicy Pod Św. Anną. Ocalały więc fragmenty niemych świadków historii. Podobnie jak inni twórcy i pracownicy kultury, działacze TMH ujawnili swą działalność w maju 1945 r. Dnia 11 maja z inicjatywy wiceprezesa, prof. Tadeusza Manteuffla, zebrał się Zarząd w mało zniszczonym gmachu Instytutu Historycznego UW (ul. Krakowskie Przedmieście 26/28). Działaniom prof. Manteuffla i dr. Aleksego Bachulskiego, sekretarza, zawdzięczamy szybkie odradzanie się Towarzystwa, gdy tymczasem prezes, prof. Stanisław Kętrzyński, po uwięzieniu na Pawiaku i w Oświęcimiu, przebywał w Krakowie. Dnia 29 maja, na pierwszym zebraniu członków, Witold Suchodolski, dyrektor Archiwów Państwowych, podsumował straty wojenne warszawskich archiwów. Ogólnie straty TMH wyceniono na 400.000 przedwojennych złotych. Niemal natychmiast też przystąpiono do odbudowy naszej siedziby. W kontakcie z Biurem Odbudowy Stolicy i Urzędem Konserwatorskim zabezpieczono mury, położono dach, wyremontowano stropy. Uzyskano w 1947 r. potwierdzenie Zarządu Miejskiego, że kamienica Pod Św. Anną jest nadal traktowana jako własność TMH. Tymczasem w 1953 r. władze państwowe przydzieliły ją, wraz z sąsiednią (nr 29), nowopowstałemu Instytutowi Historii PAN. Zarząd nasz wyraził zgodę pod warunkiem zapewnienia lokalu do pracy i sal na zebrania (co dziś jest realizowane odpłatnie). Odbudowa wg projektu inż. arch. Jana Grudzińskiego połączyła dwie kamienice w całość „domu historyka”. TMH wróciło na Rynek z gościnnego Uniwersytetu w sierpniu 1954 r.

Reaktywowano dawne sekcje: Archiwalną, Dydaktyczną, Warszawy i Mazowsza, a zebrania ogólne grupowano w cykle tematycz-

ne. W 1954 r. Zarząd TMH pod kierunkiem dr Adama Stebelskiego przyjął w swe struktury organizacyjne samodzielną naukową placówkę – Komisję Badań Dawnej Warszawy. Hojny zapis członka TMH, Jerzego Niemojewskiego, pozwolił uruchomić kwerendy nad dziejami Powstania Styczniowego, a ofiarowana Towarzystwu urokliwa willa „Arkadia” w Kazimierzu Dolnym umożliwiła historykom tani, letni wypoczynek. Odrodził się „Przegląd Historyczny”, którego redaktorem naczelnym został w 1952 r. Stefan Kieniewicz i był nim przez 40 lat. Wydano 10 tomów monografii we współpracy z Instytutem Historycznym UW. Przybywało członków, w tym młodych historyków i nauczycieli, ale aktywność środowiska nie była wielka, na co wpływ miały: brak możliwości swobodnych dyskusji oraz wzrastająca ingerencja czynników politycznych w życie naukowe instytucji i organizacji społecznych. W 1954 r. TMH straciło osobowość prawną i odrębność majątkową, stając się zwykłym oddziałem Polskiego Towarzystwa Historycznego, choć zachowało tradycyjną nazwę.

Na wiosnę 1956 r. młodzi historycy zareagowali na partyjną wulgaryzację historii, zwłaszcza najnowszej. Wiele zebrań sekcji Historii Najnowszej, Wojskowej i innych stało się miejscem spotkań demokratycznej opozycji. Delegaci TMH wzięli żywy udział w jubileuszowym Zjeździe i Walnym Zgromadzeniu PTH w pałacu Staszica 19-21 października 1956 r., a więc w przełomowych dniach dziejów PRL, gdy obradowało VIII Plenum KC PZPR. Nastrojów społeczeństwa stolicy odbił się na atmosferze dyskusji i wyborze bezpartyjnego prof. Stanisława Herbsta na prezesa Zarządu Głównego PTH. Zebrani uchwalili rezolucję solidarności z postawą społeczeństwa.

Po śmierci prof. Kętrzyńskiego w 1950 r. prezesami TMH byli kolejno: prof. Władysław Tomkiewicz i dr Adam Stebelski.

Lata 1956—1989

W okresie tym prezesami TMH byli profesorowie: Jakub Sawicki, Janusz Woliński, najdłużej Andrzej Wyczański (1970-1987), Andrzej Ajnenkiel i Janina Leskiewiczowa. Po latach stalinizmu, który symbolicznie zakończył „październik” 1956 r., poprawiły się

Willa Arkadia w Kazimierzu Dolnym

możliwości pracy historyków i atmosfera w Instytucie Historii PAN – mogły więc też zmienić się zebrania naszego Towarzystwa, ich tematyka i możliwości dyskusji. Nowe inicjatywy i sprawy do- tychczas pomijane podejmowała młoda kadra naukowców IH PAN, głównie z Pracowni Dziejów Najnowszych. Rozszerzenie programu, listy prelegentów i swobodniejsza dyskusja spowodowały znaczny wzrost zainteresowania Towarzystwem, co przynio- sło mu wzrost liczby członków i większą frekwencje na spotka- niach. W 1957 r. osiągnęliśmy przedwojenną liczbę 380 członków, by w rekordowym roku 1985 dojść aż do 1150; przez następne lata było ich ok. 900. Wzrosła też liczba zebrań do ok. 60 rocznie, nie li- cząc kilku sesji.

Niesłabnące zainteresowanie towarzyszyło spotkaniom Sekcji Historii Najnowszej prowadzonej kolejno przez Stanisława Kala- bińskiego, Jana Molendę, Mariana Marka Drozdowskiego, Artura

Leinwanda, Jerzego Eislera i ponownie przez Mariana M. Drozdowskiego. Oprócz członków–historyków, dyskusje ożywiali goście: działacze polityczni, społeczni, kombatanCI. Referowano problemy i osiągnięcia ruchów niepodległościowych, rozwój samorządu stolicy po 1915 r., dzieje Kościoła. Żywe zainteresowanie budziły prelekcje o budowniczych II Rzeczypospolitej, dowódcach z lat II wojny światowej, zebrania wspomnieniowe o zmarłych historykach. Drewniana galeria w Sali Lelewelowskiej groziła zawaleniem nie tylko podczas sporu o Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego i Władysława Sikorskiego. Niektóre zebrania miały bardzo uroczysty charakter, jak np. w 150. rocznicę urodzin prezydenta USA z prelekcją prof. Andrzeja Zahorskiego nt. Abraham Lincoln a Polacy amerykańscy (w obecności ambasadora USA), czy wykłady prof. Stefana Kieniewicza w stulecie Powstania Styczniowego.

Na walnym zebraniu TMH 11 października 1956 r. na wniosek Henryka Rutkowskiego postanowiono wszcząć starania o utworzenie popularno-naukowego czasopisma historycznego. Miesięcznik pod nazwą „Mówią Wieki”, redagowany przez historyków warszawskich z Marią Bogucką na czele, zaczął wychodzić od stycznia 1958 r. i do dziś funkcjonuje na rynku czytelnictwa, ciesząc się dużym powodzeniem wśród młodzieży i innych miłośników przeszłości.

Ożywiła się też tematyka warszawska. Od 1967 r. TMH, często we współpracy z Towarzystwem Przyjaciół Warszawy, organizuje z inicjatywy prof. Mariana M. Drozdowskiego coroczne, popularno-naukowe sesje varsavianistyczne. Nad wybranymi okresami dziejów stolicy i problemami jej współczesności dyskutują historycy, socjologowie, architekci, demografowie, ludzie, którzy Warszawę tworzą. Przez szereg lat dotacje władz miejskich i wojewódzkich umożliwiały organizację spotkań w interesujących obiektach Warszawy oraz honorowanie dyplomami i grafikami laureatów najlepszych varsavianów, wybranych przez jury Towarzystwa. Sesji tych odbyło się 38 (do 2005 r.). Uruchomiono w 1970 r. nową serię prac popularno-naukowych pt. Biblioteka Wiedzy o Warszawie. Razem z Pracownią Dziejów Warszawy Instytutu Historii PAN działacze Towarzystwa zainicjowali Komisję Zamkową, kie-

rowaną przez prof. Stanisława Lorentza. W 1970 r. Towarzystwo przyjęło na prawach sekcji niezależną, społeczną grupę pań – dawnych członkiń przedwojennego Przynależenia Wojskowego Kobiet i żołnierzy Armii Krajowej – tworzących Komisję Historii Kobiet w Walce o Niepodległość. W pracach Zarządu wyróżniał się aktywnością Wiktor Nowakowski, dawny starosta łaski, podczas wojny w Delegaturze Rządu i PCK.

W roku 1971 utworzono Sekcję Nauk Pomocniczych Historii, która skupiła przede wszystkim osoby zainteresowane genealogią i heraldyką. Sekcję zorganizował i został jej przewodniczącym Stefan K. Kuczyński. Przeszła ona działać w 1988 r. wobec reaktywowania Polskiego Towarzystwa Heraldycznego (jego prezesem jest do dzisiaj prof. Kuczyński).

Stan wojenny w grudniu 1981 przyniósł zawieszenie funkcjonowania wszystkich towarzystw, ale znaczny procent ideowych członków był zaangażowany w podziemną działalność odczytową i wydawniczą, prowadzoną przez duszpasterstwa na terenie całej Polski, zwłaszcza przez Studium Kultury Chrześcijańskiej w parafii św. Trójcy (Solec), utworzone przez ks. dr Marka Kiliszka, a także w Duszpasterstwie Środowisk Twórczych i Naukowych ks. Wiesława Niewęgłowskiego. Wielu członków TMH angażowało się w działalność Obywatelskiego Komitetu Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i Ich Rodzinom. W okresie luty–czerwiec 1982 r. odbywał się cotygodniowy cykl spotkań z historii najnowszej w ramach kursu dla nauczycieli (ok. 100 osób) w IH PAN, podczas którego wykłady prowadzili prof. Marian Wojciechowski i dr Paweł Wieczorkiewicz, a okazjonalnie także prof. prof. Marian M. Drozdowski i Andrzej Ajnenkiel. Jednocześnie ten ostatni prowadził oddzielne wykłady z historii Polski, oficjalnie w ramach zajęć swej Pracowni w IH PAN, na które uczęszczali młodzi działacze podziemnej „Solidarności”. Po wydanym w sierpniu 1982 r. pozwoleniu na wznowienie działalności przez TMH zostali oni jego członkami, co spowodowało gwałtowny (do 1000 osób), acz chwilowy wzrost naszej liczebności.

Po powrocie do normalnych form organizacyjnych uznanie wśród humanistów Warszawy wzbudziła nowoutworzona Sekcja

Kultury Historycznej TMH (organizatorzy: Janina Leskiewiczowa, Jan Górski i Janusz Sztetyło), która w latach 1985-89 odegrała ważną rolę jako interdyscyplinarne forum dyskusji naukowej i popularyzacji wiedzy. Wielu historyków zaangażowało się w proces przemian ogólnonarodowych, od 1989 r. podejmując się odpowiedzialnych funkcji w rządzie i parlamencie.

W latach 1990 – 1996

W tym okresie prezesem był prof. Marian Marek Drozdowski, wyraźnie znaczący swą osobowością piętno na działalności TMH. Były to lata rosnącego znaczenia w świecie kulturalnym Warszawy, otwarcia na współpracę z innymi instytucjami, z czego Towarzystwo także szeroko korzystało.

Liczba zebrań wynosiła 40-55 rocznie, nastąpił wzrost liczby sesji naukowych, budzących znaczne zainteresowanie, ale frekwencja na zebraniach była bardzo zróżnicowana. Najwięcej uczestników gromadziły spotkania Sekcji Dydaktycznej wspaniale kierowanej przez Zofię T. Kozłowską – słuchacze (140-200 osób) zajmowali nieraz poza Salą Lelewela hall i schody w IHPAN. Znaczne zainteresowanie budziły spotkania z interesującymi ludźmi (np. z Janem Nowakiem-Jeziorańskim w 1994 r. – 140 osób), a także wieczory wspomnień o niezwykłych historykach – Stanisławie Herbście, Stefanie Kieniewicz, Tadeuszu Jędruszczaku, Tadeuszu Łepkowskim, Andrzeju Zahorskim – oraz wybitnych architektach-konserwatorach – Janie Zachwatowiczu i Stanisławie Żarynie. Lubiano wieczory rocznicowe, łączące słowa historyka z koncertem, np. na 75-lecie zakończenia wojny polsko-bolszewickiej. Uczęszczano chętnie na promocje książek historycznych. Specjalny charakter miały wieczory poświęcone pamięci ks. Jerzego Popiełuszki i 10-leciu powstania „Solidarności”. Małą frekwencję na niektórych spotkaniach TMH przypisywaliśmy „starzeniu się” członków przy słabym napływie młodych, a także pauperyzacji społeczeństwa.

W tematyce zebrań dominowała historia najnowsza, przy czym omawiano też działalność wybitnych postaci, m.in. Ignacego Mościckiego, Józefa Becka, Mieczysława Niedziałkowskiego, Tadeusza Szturm de Sztrema. Wracano kilkakrotnie do Powstania War-

szawskiego, zwłaszcza na sesji w jego 50. rocznicę wybuchu (ok. 300 osób, przy udziale historyków emigracyjnych), czego plonem był tom *Powstanie Warszawskie z perspektywy półwiecza*. Tematami licznych sesji były: wydarzenia – Bitwa Warszawska 1920 roku, Recepcja Konstytucji 3 Maja w Warszawie (razem z Muzeum Historycznym), Stulecie Polskiej Partii Socjalistycznej, Jałta z perspektywy półwiecza, 70-lecie Polskiego Radia (wraz z Dyrekcją Radia), Warszawski Październik 1956; ludzie – Generał Kazimierz Sosnkowski (z Wojskowym Instytutem Historycznym), Wilson, House, Paderewski (wraz z Komitetem Uczczenia Pamięci Paderewskiego), Józef Piłsudski – polityk, żołnierz, mąż stanu (z Wojskowym Instytutem Historycznym i Akademią Obrony Narodowej); zjawiska – Stalinizm w powojennej Polsce; instytucje – Dzieje klasztoru w Czerwińsku. Powrotem do dawnej tradycji były przemarsze ulicami Warszawy: 29 listopada szlakiem podchorążych, 17 kwietnia – Działyńczyków, organizowane przez Zespół Historii Sztuki Wojennej i Fortyfikacji przy Sekcji Historii Wojskowej. Doroczne spotkania varsavianistyczne nadal organizowano w interesujących obiektach zabytkowych, również podwarszawskich (w Pęcicach, Starym Otwocku, Starej Wsi, Suchej Węgrzowskiej), dzięki pomocy Wydziału Kultury Urzędu Wojewódzkiego. Dyskutowano o początkach Warszawy, jej stołeczności, związkach z Mazowszem, miejscu w dziejach Polski, o działalności prezydenta Starzyńskiego.

W miastach Mazowsza organizowano sesje popularno-naukowe, przygotowywane wspólnie z mazowieckimi towarzystwami naukowymi dla starszej młodzieży i nauczycieli. Zorganizowanie kilkunastu takich sesji było możliwe dzięki wysiłkowi członka Zarządu, Edwarda Olbromskiego z Wyszogrodu. Dla uczniów stolicy i przewodników PTTK funkcjonowała w latach 1995–1996 „Wszechnica Warszawska”, na której wygłaszano odczyty pt. Nowe spojrzenie na dawną Warszawę, zainicjowane wypowiedzią prof. Aleksandra Gieysztora. Przewodnicząca Sekcji Dydaktycznej, Zofia T. Kozłowska, prowadziła spotkania z historykami Warszawy związane z obchodami 400-lecia stołeczności tego miasta. Działacze TMH mobilizowali młodzież do czynnego udziału w tych ob-

Jubileuszowa sesja TMH w Starej Pomarańczarni 22 XI 1996, w pierwszym rządzie Prezydent RP na Uchodźstwie Ryszard Kaczorowski

chodach, a także w konkursach wiedzy o Warszawie i plastycznych, związanych z rocznicami narodowymi, organizowanych przez Młodzieżowy Dom Kultury „Bielany”. Wiosną 1995 r. prowadzono dla młodzieży konkursy wiedzy o patronach ich szkół: Marszałku Józefie Piłsudskim i Stefanie Starzyńskim (wspólnie z Fundacją Rodziny J. Piłsudskiego i Komitetem Uczczenia Pamięci S. Starzyńskiego). Zorganizowano też konkurs wiedzy o Warszawie dla słuchaczy „Radia dla Ciebie”.

W związku z powrotem do Polski córek Marszałka Piłsudskiego Zarząd TMH zorganizował w 1991 r. spotkanie z Jadwigą Piłsudską-Jaraczewską i jej mężem, a następnie z dr Wandą Piłsudską. Niejednokrotnie gościliśmy Ryszarda Kaczorowskiego, ostatniego Prezydenta Rzeczypospolitej na Obczyźnie, a także Jana Nowaka-Jeziorańskiego „Kurier z Warszawy” i prezesa Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie prof. Józefa Garlińskiego.

Powołane przez TMH jury wielokrotnie przyznało nagrodę pieniężną za wybitne osiągnięcia badawcze i publicystyczne dla

uczczona naszego działacza, historyka odbudowy Warszawy i socjologa, doc. dr. Jana Górskiego, zmarłego w 1988 r. Fundatorem tej nagrody był Andrzej Szczypiorski.

Lata 1996 – 2006

Prezesami TMH w tych latach byli: doc. dr hab. Andrzej Rachuba (1996—1999), prof. Wojciech Iwańczak (1999—2005) i ponownie prof. Rachuba. Liczba sekcji wynosiła od 6 do 9, przy czym niektóre z nowo powołanych funkcjonowały tylko rok, a inne wykazują niezmienną żywotność, np. Sekcja Biografistyki i Studiów Krytycznych (przewodniczący Marian M. Drozdowski) i Sekcja Historii Społeczno-Gospodarczej (przewodnicząca dr Bogusława Bulska). Corocznie TMH organizowało ok. 60 zebrań oraz kilka sesji. Regularnie spotykają się uczniowie przygotowujący się do Olimpiady Historycznej. Wysoką frekwencję mają projekcje filmów dokumentalnych urządzane w Muzeum Niepodległości, głównie staraniem dr. Jacka Sawickiego. W 2002 r. miłośnicy historii z Ursusa zawiązali pierwsze w dziejach TMH koło, które liczy 15 osób, a jest prowadzone przez Małgorzatę Szafranńską i Jerzego Domżałskiego. W 1996 r. obchodziliśmy uroczyste nasze dziewięćdziesięciolecie, organizując wystawę w Archiwum m. st. Warszawy i sesję w Starej Pomarańczarni w Łazienkach pt. Warszawskie środowisko naukowe w XX wieku, której pokłosem był 40 tom Biblioteki im. Tadeusza Korzona. W październiku 1999 r. przypomniano zasługi współzałożyciela i pierwszego prezesa TMH, prof. Aleksandra Jabłonowskiego, na uroczystości odsłonięcia obelisku w Goźlinie – Mariańskim Porzeczu, miejscu jego urodzenia. Obelisk ustawiło społeczeństwo ziemi garwolińskiej. Uczestnicy spotkania wzięli następnie udział w XVI Międzynarodowym Sympozjum Kościuszkowskim, zorganizowanym przez Polską Fundację Kościuszkowską, z którą TMH stale współpracuje. Na spotkania te przyjeżdżali z Białorusi historycy i młodzieżowe zespoły artystyczne.

Tematyka sesji naukowych obejmowała różne epoki i zagadnienia, m.in. Epokę „Ogniem i mieczem”, Sztukę i kulturę w dobie unii polsko-saskiej, Militarne dzieje Pragi we współczesnych bada-

Oplątek TMH i „Solidarności” Instytutu Historii PAN w 2005 r.

niach historycznych, 10. rocznicę Okrągłego Stołu, 20. rocznicę stanu wojennego. Sesje varsavianistyczne, związane z rocznicami II wojny światowej, a zwłaszcza Powstania Warszawskiego, wyszły dzięki inicjatywie Bogusławy Bulskiej poza tę tematykę zajmując się Warszawą przełomu wieków w świetle historii i statystyki, a także Warszawą na tle stolic europejskich. Opublikowaliśmy 5 tomów tekstów źródłowych, m.in. *Międzynarodowe aspekty wojny polsko-bolszewickiej 1919-1920*; 1956. *Polska emigracja a kraj*; *Archiwum Prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego*, t. 1; *Międzynarodowe aspekty Powstania Warszawskiego 1944*. Mimo kłopotów w uzyskaniu dotacji wydano materiały z kilku sesji varsavianistycznych. Opanowano trudności formalno-finansowe, zagrażające likwidacją „Przeglądu Historycznego”. Pomimo zmniejszenia się liczby członków i konieczności wprowadzenia ostrych oszczędności finansowych Towarzystwo nie traci swej aktywności społecznej.

TEMAT WIODĄCY – WARSZAWA

Historia Warszawy

Dzieje Warszawy, ich badanie i popularyzacja były tematem wiodącym lub bardzo ważnym przez wszystkie lata działalności Towarzystwa. Własna, zabytkowa siedziba umożliwiła w pierwszym okresie naszych działań urządzenie wystaw związanych z wysiłkiem zbrojnym mieszkańców Warszawy i jej samorządem. Udostępnianie zwiedzającym kamienicy Pod Św. Anną łączyło się z akcją naszego „równolatka” – Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości – przywracania piękna starej Warszawy, zatartego przez ponadwiekowe zaniedbania. W 1915 r. zapoczątkowano zbieranie bibliografii miasta, gromadzenie i opracowywanie planów historycznych oraz ikonografii. Zainaugurowano serię, nazwaną Biblioteką im. Tadeusza Korzonia, popularno-naukowych monografii z dziejów Warszawy, autorstwa wybitnych historyków (była to pierwsza seria wydawnicza poświęcona tej tematyce). W latach 30. zaczęła żywą działalność Sekcja Historii Warszawy i Mazowsza pod kierunkiem Kazimierza Konarskiego i Wacława Tokarza, która wznowiła prace nad bibliografią Warszawy. organizowała wycieczki po mieście i okolicach.

Sekcja ta z pewnymi przerwami funkcjonuje stale jako jedna z wiodących. Wśród jej energicznych przewodniczących od 1952 r. byli: Eugeniusz Szwankowski, Ryszard Kołodziejczyk, Marian M. Drozdowski, Jan Kosim, Wisła Pankiewicz. Maria Wiśniewska, Irena Matejukowa. W latach sześćdziesiątych prowadzono kalendarze archiwalne do dziejów średniowiecznej Warszawy (Wanda Szaniawska) i przemysłu w XIX wieku (Ryszard Kołodziejczyk). Zebrania sekcji, ongiś gromadzące licznych uczestników, obecnie skupiają mniejsze grupy miłośników historii, za to stałym powodem cieszą się doroczne sesje varsavianistyczne. Urządzano serie odczytów popularnych, np. Wszechnica warszawska (lata

1965-1966), Nowe spojrzenie na dawną Warszawę, czy ABC wiedzy o Warszawie (w 1962 r. we współpracy z tygodnikiem „Stolica”), które gromadziły nawet 300-600 słuchaczy. W 1995 r., wspólnie z „Radiem dla Ciebie”, prowadziliśmy konkurs wiedzy o Warszawie. Od 1968 r. sekcja współpracuje ściśle z Pracownią Badania Dziejów Warszawy (obecnie Komisją działającą społecznie przy Instytucie Historii PAN pod kierunkiem prof. Mariana M. Drozdowskiego) przy organizowaniu bardzo wielu inicjatyw i akcji, np.: ankiety prasowej Jaka jesteś Warszawo? (1968, której wyniki opublikowano), Komisji Naukowej do dziejów Zamku Królewskiego (1971), prac Obywatelskiego Komitetu Obchodów 400-lecia stołeczności Warszawy i in. W latach 1912-1997 Towarzystwo wydało 40 tomów serii popularno-naukowej Biblioteka im. Tadeusza Korzona, w latach 1970-1988 serię Biblioteka Wiedzy o Warszawie (20 tomów), a także kilka tomów z sesji warszawianistycznych.

Komisja Badań Dawnej Warszawy 1954-1968

Przez 14 lat (1954-1968) z Towarzystwem naszym związana była samodzielna placówka naukowa – Komisja Badań Dawnej Warszawy. Zadaniem, które postawiła przed sobą grupa jej założycieli, było przebadanie najstarszych dzielnic Warszawy o nie dość dobrze znanym założeniu przestrzennym i niewystarczająco znanej najdawniejszej historii.

Odgruzowanie i odbudowa Starego i Nowego Miasta stwarzały niepowtarzalną okazję kompleksowych badań terenowych i historycznych. Inicjatorem, organizatorem i kierownikiem Komisji do swej przedwczesnej śmierci w 1964 r. był architekt-konserwator, historyk architektury Stanisław Żaryn, pracownik naukowy Politechniki Warszawskiej, współautor projektów i inspektor odbudowy Starego Miasta w Biurze Odbudowy Stolicy i Urzędzie Konserwatorskim. Idea ta znalazła zrozumienie, lecz zorganizowanie nietypowej placówki badawczej napotykało w pierwszych latach na trudności. Łatwiej było zebrać młodą, zapaloną kadrę pracowni-

Prace archeologów KBDW na Starym Mieście

ków, zapewnić opiekę naukową specjalistów, zdobyć dotacje finansowe (zmiennie i niestale), aniżeli uzyskać oparcie prawne odpowiedniej instytucji. Zdobywanie lokalu odzwierciedlało warunki życia w zagruzowanej dzielnicy staromiejskiej, więc uzyskanie dwóch prymitywnych baraków na terenie ruin Zamku Królewskiego wydawało się wspólnym rozwiązaniem.

Mimo wszystko w lecie 1952 roku ruszyły pełną parą prace Komisji w działach: Archeologicznym (prowadzonym przez Aleksandrę Świechowską), Architektonicznym (kierownicy: Zdzisław Tomaszewski i Tadeusz Mischal) i Historycznym (Eugeniusz i Hanna Szwankowscy). Początkowo personel merytoryczny, admini-

stracyjny i młodzi pracownicy fizyczni w sezonie badań liczyli kilkadziesiąt osób. Życzliwość TMH, z którym Komisja związała się w 1954 roku, zapewniła możliwość spokojnego funkcjonowania. S. Żaryn i H. Szwankowska byli czynnymi członkami Zarządu TMH przez kilka kadencji. Z podobną pomocą odnosiło się do KBDW kierownictwo Naczelnej Rady Odbudowy Warszawy, które udzielało dotacji w latach 1952–1956. Po zakończeniu intensywnych prac w terenie w 1955 roku, gdy Stare Miasto zostało w większości odbudowane, personel Komisji i zakres prac znacznie zmniejszono; dotacje uzyskiwało się od Wydziału Kultury Stołecznej Rady Narodowej. Z dniem 1 stycznia 1969 roku decyzją władz miejskich Komisję rozwiązano, a zbiory wraz z kilkoma pracownikami przeszły do Muzeum Historycznego m. st. Warszawy.

Badania Komisji obaliły niektóre dawne hipotezy dotyczące powstania miasta, osadnictwa przed jego lokacją, a także wysuwaną w latach 50-tych zeszłego wieku tezę o starszej metryce Nowego Miasta. Szczegółowe badania fortyfikacji miejskich przyniosły na Podwalu rewelacyjne odkrycie reliktywów wału ziemnego, na którym stały następnie mury, a także dały możliwość nakreślenia zarysu murów dookoła całego miasta Warszawy, łącznie z nieznanymi wcześniej odcinkami na terenie późniejszego placu Zamkowego i od strony Wisły. Systematyczne badania reliktywów zabudowy mieszkańskiej stały się podstawą ustalenia typów parceli i kamienic z XV – XVIII wieku oraz odtworzenia planu Starego Miasta począwszy od XV wieku. Dane Komisji udostępniano projektantom odbudowy Zamku i Starego Miasta.

Komisja zebrała ponad 60 000 znalezisk archeologicznych świadczących o miejscowej wytwórczości i poziomie życia mieszkańców. Opracowania Jerzego Kruppého zapoczątkowały światowe badania ceramiki późnośredniowiecznej i nowożytnej. Na międzynarodowych kongresach szklarskich, na których uprzednio przedstawiano jedynie szkła antyczne pochodzące z wykopalisk, pokazano po raz pierwszy szkła średniowieczne i nowożytne wydobyte z piwnic staromiejskich, opracowywane stale przez Sławomirę Ciepiałę-Kubalską.

Historycy Komisji przygotowywali dokumentację stanowisk, prowadzili szeroką kwerendę archiwalną, wydali pierwszą w historii varsavianistyki monografię Nowego Miasta, głównie jego rozwoju przestrzennego (*Szkice Nowomiejskie*, Warszawa 1961), opracowali popularno-naukowe *Szkice Staromiejskie*, publikowali rozprawy i artykuły o dziejach Starego Miasta i Pragi. Realizacją wydania warszawskich najstarszych źródeł podatkowych, planowanego w 1946 roku przez Instytut Historyczny UW i TMH, są *różdła do dziejów Warszawy. Rejestry podatkowe i taryfy nieruchomości 1510-1770* (Warszawa 1963).

Opracowania i dyskusje o Powstaniu Warszawskim

„Warszawa ośrodkiem irredenty” powiedział w 1938 r. wiceprezes Towarzystwa Wincenty Łopaciński zagajając uroczystą sesję pt. W 75. rocznicę Powstania Styczniowego. TMH pamięta zawsze i przypomina nasze zrywy wolnościowe, ale najwięcej serdecznego wysiłku poświęciło Powstaniu Warszawskiemu z 1944 r. i jego tradycji, m.in. poprzez badania źródłowe, sesje, spotkania z uczestnikami, publikacje i popularyzację. Spotkania z żołnierzami Powstania i omawianie pierwszych rzetelnych jego opracowań rozpoczęto jeszcze w latach bardzo niesprzyjających tej tematyce. Takie zebrania, organizowane przez kilka sekcji TMH, miały dużą frekwencję, niekiedy przekraczającą nasze możliwości lokalowe. Oczywiście, interesowały się nimi także władze polityczne kraju, obawiające się niekontrolowanych, niewygodnych wypowiedzi, patriotycznych treści i zachowań społecznych. I tak np. planowana w 1984 r. XII sesja varsavianistyczna poświęcona 40. rocznicy Warszawskiego Sierpnia nie odbyła się wobec sprzeciwu wojennego prezydenta Warszawy i władz partyjnych. W tej sytuacji zorganizowaliśmy w skromniejszej oprawie zebranie, wspólnie z Muzeum Historycznym m. st. Warszawy, w jego siedzibie. W 1990 r. zaś Sekcja Historii Warszawy, wraz z Archiwum Państwowym m. st. Warszawy, przygotowała w Muzeum Dunikowskiego w Królikarni wystawę nt. Szpitala powstańczej Warszawy, na której po raz pierwszy pokazano księgi szpitalne z Archiwum PCK. Wielkim świętem historyków i kombatantów stała się w 1994 r. dwudniowa sesja na Zamku

Królewskim i w Instytucie Historii PAN nt. Powstanie Warszawskie z perspektywy półwiecza, zorganizowana wspólnie z tymże Instytutem. W wydanym tomie referatów i dyskusji znalazło się też podsumowanie badań opinii publicznej, zainicjowane przez TMH.

Z okazji 60. rocznicy Powstania zaprosiliśmy w czerwcu 2004 r. na Zamek Królewski licznych badaczy z kraju i zagranicy na uroczystą sesję pt. Międzynarodowe echa Powstania Warszawskiego, która przyniosła bogaty plon nowych ustaleń i interpretacji. Podczas zaś XVII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie w tymże roku nasze sympozjum zainteresowało ok. 150 uczestników z całej Polski, zażarcie dyskutujących do późnych godzin nocnych. Wyniki wieloletnich kwerend prowadzonych przez liczne zespoły zostały zawarte w tomach wydawnictw źródłowych (powstałych z inicjatywy członków TMH i przy ich aktywnym udziale): *Ludność cywilna w Powstaniu Warszawskim*, *Exodus Warszawy. Ludzie i miasto po Powstaniu 1944*, a ostatnio *Międzynarodowe aspekty Powstania Warszawskiego*.

Sesje varsavianistyczne

Nr kolejny	Rok	Miejsce i temat
I	1966	Warszawa, Pałac Kultury i Nauki Stan współczesnych varsavianów w dziesięcioleciu 1955–1965
II	1967	Pałac w Jabłonie Warszawa współczesna w badaniach naukowych
III	1968	Pałac w Radziejowicach Problemy i dyskusje nad rozwojem powojennej Warszawy
IV	1969	Wilanów, Muzeum Narodowe Koncepcja syntezy dziejów Warszawy
V	1970	Warszawa, Pomarańczarnia w Łazienkach Odbudowa i współczesność Warszawy
VI	1971	Płock, Towarzystwo Naukowe Warszawa a Mazowsze XVI–XX w.

VII	1972	Warszawa, Zakłady Maszyn Budowlanych im. Ludwika Waryńskiego Warszawska klasa robotnicza: problematyka i program badań
VIII	1973	Pałac w Radziejowicach Aglomeracja warszawska ze szczególnym uwzględnieniem ostatniego okresu
IX	1974	Nieborów, Muzeum Narodowe Problemy odbudowy Warszawy
X	1975	Wilanów, Muzeum Narodowe Warszawskie środowisko naukowe
XI	1976	Muzeum w Opinogórze Romantyzm w świecie, w kraju, w Warszawie. Przeszłość i dziedzictwo
XII	1977	Nieborów, Muzeum Narodowe Warszawa jako węzeł komunikacyjny
XIII	1978	Warka, Muzeum Kazimierza Pułaskiego Problemy stołeczności Warszawy w latach 1915–1939
XIV	1979	Zaborów, Dom Dziennikarza Prasa warszawska dawniej i dziś
XV	1980	Nieborów, Muzeum Narodowe Warszawa Powstania Listopadowego w ideologii i kulturze Polski XIX w.
XVI	1981	Ciechanowiec, Muzeum Rolnictwa Środowisko naturalne Warszawy
XVII	1982	Warszawa, Zamek Królewski Zabytki Warszawy i ich ochrona
XVIII	1983	Pałac w Falentach Rodzina warszawska
XIX	1984	Warszawa, Ośrodek Kultury ul. Elektoralna 12 Place Warszawy
XX	1985	Warszawa, Pomarańczarnia w Łazienkach. Zieleń Warszawy
XXI	1987	Warszawa-Ursynów, Dom Sztuki Od jurydyk do współczesnych dzielnic Warszawy
XXII	1988	Stara Wieś k. Węgrowa, dawny Pałac Radziwiłłów Budownictwo zabytkowe w rejonie warszawskim
XXIII	1989	Warszawa, Archiwum Główne Akt Dawnych Nazewnictwo miejscowe Warszawy

XXIV	1990	Warszawa, Muzeum Kolekcji im. Jana Pawła II Warszawa–stolica Rzeczypospolitej
XXV	1991	Pałac w Starym Otwocku Narodziny i początek stołeczności Warszawy
XXVI	1992	Warszawa, Ratusz Stołeczność Warszawy w okresie: XVIII wiek–1945 r.
XXVII	1993	Warszawa, Zamek Królewski Stefan Starzyński
XXVIII	1994	Sucha, Muzeum Dworu Polskiego Dwustulecie Insurekcji Kościuszkowskiej
XXIX	1995	Pałac w Pęcicach Mazowsze: powiat i województwo
XXX	1996	Warszawa, Zamek Królewski Warszawa w dziejach Polski
	1997	Warszawa, Zamek Królewski Pod jedną koroną. Kultura i sztuka w czasach unii polsko-saskiej
XXXI	1998	Warszawa, Instytut Historii PAN Warszawa w pierwszych latach Niepodległości
XXXII	1999	Warszawa, Główny Urząd Statystyczny Warszawa końca XIX i XX wieku
XXXIII	2000	Warszawa, Instytut Historii PAN Warszawa i Mazowsze od strajku czerwcowego 1976 r. do stanu wojennego w grudniu 1981 r.
XXXIV	2001	Warszawa, Łazienki Królewskie Warszawa na tle stolic państw Unii Europejskiej
XXXV	2002	Warszawa, Muzeum Wojska Polskiego O roku ów... Kampania 1812 w historiografii i literaturze
XXXVI	2003	Warszawa, Żydowski Instytut Historyczny Rok 1943 w Europie, Polsce, Warszawie
XXXVII	2004	Warszawa, Zamek Królewski i Instytut Historii PAN (sesja dwudniowa) Międzynarodowe aspekty Powstania Warszawskiego
XXXVIII	2005	Warszawa, Centralna Biblioteka Wojskowa Rok 1945 w dziejach Warszawy, Polski i świata

INNE KIERUNKI DZIAŁALNOŚCI

Zofia Teresa Kozłowska

Sekcja dydaktyczna

Nauczanie historii i jego miejsce w edukacji młodego Polaka były w centrum uwagi Polskiego Towarzystwa Historycznego i Towarzystwa Miłośników Historii od początku ich istnienia. Nauczyciele historii, którzy znaleźli się wśród założycieli obu Towarzystw, zajmowali się zarówno popularyzacją historii jak i zagadnieniami dydaktycznymi, ogłaszając liczne publikacje w czasopiśmie naukowych i regionalnych. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. zaistniała pilna potrzeba opracowania nowych programów i podręczników szkolnych. Po paru latach nadano działaniom dydaktycznym Towarzystwa charakter zorganizowany.

Na IV Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Poznaniu po raz pierwszy obradowała sekcja dydaktyczna. W 1926 r. została powołana Komisja Dydaktyczna Zarządu Głównego PTH. W 1927 r. powstała sekcja dydaktyczna w TMH zorganizowana przez Wandę Moszczeńską, a następnie utworzono analogiczne sekcje w innych oddziałach PTH. Wtedy też „Kwartalnik Historyczny” utworzył dział poświęcony dydaktyce historii. Od 1933 r. były wydawane „Wiadomości Historyczno–dydaktyczne”, które obecnie jako „Wiadomości Historyczne” nadal są pismem współpracującym z Towarzystwem. Sekcja Dydaktyczna opiniowała podręczniki i pomoce dydaktyczne, kierowali nią m.in. Hanna Pohoska, Zygmunt Lorentz i Wanda Moszczeńska (także w konspiracji).

Podwojenie działania Komisji Dydaktycznej PTH ożywiły się po 1956 r., a sekcja dydaktyczna TMH podjęła na nowo działania w 1962 r. we współpracy z Ośrodkiem Metodycznym. Sekcja – pod kierownictwem kolejno: Witolda Żernickiego, Jerzego Maternickiego, Janiny Rżysko, Krystyny Misiorowskiej, Melanii Sobańskiej–Bondaruk, a od 1981 r. Zofii T. Kozłowskiej – skupiła duże grupy nauczycieli historii, którzy zajmowali się najważniejszymi problemami dla środowiska nauczycieli historii – popularyzacją

wyników najnowszych badań historycznych, wyjaśnianiem tzw. białych plam, korektą programów historii, opiniowaniem nowych podręczników oraz pilotowaniem kolejnych reform szkolnych i programowych. Opinie sekcji dydaktycznej przygotowane w zespołach nauczycielskich przy współpracy środowiska naukowego były przedkładane władzom i publikowane w czasopismach historycznych. Zmiany w nauczaniu historii wymagają nadal starannego ich pilotowania w trosce o kształt edukacji historycznej młodych obywateli naszego państwa.

Olimpiada Historyczna

W 1974 r. jako jedna z ostatnich olimpiad przedmiotowych została powołana Olimpiada Historyczna, której przewodniczącym Komitetu Głównego został jej inicjator, prof. Henryk Samsonowicz. Zostały też utworzone komitety okręgowe. Komitet Okręgowy Warszawa I został powołany w ścisłej współpracy z Towarzystwem Miłośników Historii, a jego przewodniczącymi byli: prof. prof. Andrzej Wyczański, Barbara Grochulska, Benedykt Zientara, a obecnie Marek Barański, zaś sekretarzami najpierw Janina Rzyśko, a od 1980 r. do tej pory Zofia T. Kozłowska. W jury I Komitetu Okręgowego znalazły się osoby o ważnym dorobku naukowym, a wśród uczestników 32 olimpiad – wielu laureatów III etapu. Wytworzył się krąg nauczycieli historii ściśle współpracujących z Komitetem.

Od 1984 r. są prowadzone dla uczestników Olimpiady wykłady poświęcone zarówno syntezie historycznej, jak i wybranym problemom monograficznym, szczególnie z historii najnowszej. Wykładowcami są pracownicy naukowcy różnych środowisk. Wykłady, odbywające się od września do grudnia, budzą wśród młodzieży wielkie zainteresowanie. Często są to ponad stuosobowe grupy olimpijczyków, zadają pytania i prowadzą dyskusje w sposób wskazujący na wnikliwe i szerokie odczytanie. Wykłady te stają się później podstawą tworzenia kręgów koleżeńskich młodych historyków.

Wśród warszawskich laureatów olimpiady historycznej znajdują się znani historycy młodego i średniego pokolenia: Włodzimierz Mędrzecki, Marek Ney-Krwawicz, Ryszard Kulesza, Leszek Słupecki, Marek i Piotr Węcowski, Witold Wasilewski, Tadeusz Kon-

dracki, Michał Kopczyński, Dorota Zamojska, Maciej Janowski, Robert Wiśniewski, Jolanta Choińska–Mika, Piotr Majewski, Joanna Gierowska, Aleksandra Leinwand oraz dziennikarze: Tomasz Lis, Marcin Przepiszewski, Zbigniew Wawer, a także wielu cenionych nauczycieli historii.

Duża grupa laureatów i finalistów olimpiady zasiada w jury, prowadzi wykłady i inne zajęcia dla młodzieży olimpijskiej, stając się symbolem ustawicznie tworzącej się więzi międzypokoleniowej środowiska historycznego.

Bogusława M. Bulska

Sekcja historii społeczno-gospodarczej

Zagadnieniami historii gospodarczej i społecznej TMH zajęło się w latach trzydziestych ubiegłego wieku, za prezesury Stanisława Kętrzyńskiego. W 1936 r. Sekcję Historii Gospodarczo-Społecznej zainicjowała prof. Natalia Gąsiorowska-Grabowska, współinicjatorka badań zespołowych dziejów polskich miast, przemysłu i handlu, członek PPS, a następnie KPP. Do wybuchu II wojny światowej odbyło się dziesięć zebrań Sekcji. Wśród prelegentów i dyskutantów byli m.in.: prof. prof. Stefan Czarnowski, Marceli Handelsman, Leon Kulczycki. Tematyka spotkań dotyczyła m.in.: wielkiego przemysłu w Galii rzymskiej, ruchu strajkowego w Królestwie Polskim w latach 1870-1886, początków przemysłu lnianego w Łodzi w dobie konstytucyjnej Królestwa Polskiego, materiałów do dziejów społecznych i demograficznych miast Królestwa Polskiego.

Reaktywowanie sekcji pod nazwą Sekcja Historii Społeczno-Gospodarczej nastąpiło z inicjatywy prof. Mariana M. Drozdowskiego przez zarząd wybrany w 1999 r. Przewodniczenie sekcji zostało powierzone dr Bogusławie Małgorzacie Bulskiej, która już wcześniej kierując Wojewódzkim Urzędem Statystycznym w Warszawie, a następnie departamentem Głównego Urzędu Statystycznego przyczyniła się do współpracy statystyków z historykami. Zaowocowało to również wstąpieniem wielu statystyków do TMH.

Historycy warszawscy uczestniczyli w Międzynarodowym Seminarium Naukowym dla uczczenia jubileuszu 130 lat statystyki

Warszawy (12-14 grudnia 1994 r.). W swych referatach wskazali na dramat naszych narodowych dziejów, mający wpływ na dynamikę i strukturę demograficzną Warszawy, znacznie wyraźniejszy niż w innych stolicach europejskich.

Na XXIX spotkaniu varsavianistów (29 maja 1995 r.) członkowie zespołu redakcyjnego *Rocznika Statystycznego Województwa Warszawskiego 1994* otrzymali dyplomy honorowe za najlepsze varsawiana roku 1995, a referat prof. M. M. Drozdowskiego „Sytuacja społeczno-gospodarcza województwa warszawskiego lat 90-tych w świetle statystyki WUS” wywołał ożywioną dyskusję na temat potrzeb środowiska historycznego i możliwości badawczych organów statystyki publicznej.

XXXII spotkanie varsavianistów „Warszawa końca XIX i XX wieku” zorganizowane w GUS (19 maja 1999 r.) zgromadziło ponad 100 przedstawicieli różnych środowisk naukowych, społecznych i kościelnych. Sekcja była również współorganizatorem spotkania varsavianistów „Porównanie Warszawy ze stolicami państw Unii Europejskiej” (5 listopada 2001 r.) oraz kolejnych dorocznych sesji. Sukcesem był wydawany w latach 1998-2003 „Kwartalnik Statystyczny”, umożliwiający integrację różnych dyscyplin nauk społecznych, a przede wszystkim statystyki i historii.

W latach 2000-2006 Sekcja zorganizowała 68 spotkań, na których frekwencja wynosiła 25-30 osób, niekiedy powyżej 100 uczestników. Cykl prelekcji związanych z ostatnim spisem powszechnym ludności Polski w porównaniu ze spisem powszechnym z 1978 r. dostarczył dokumentację o przemianach obyczajowych w rodzinach warszawskich na przełomie XX i XXI wieku. Na spotkaniach poruszano tematy demograficzne Warszawy, Polski, stolic regionalnych kraju w aspekcie przemian i strat w wyniku II wojny światowej, a także omawiano stosunki ludnościowe w czasach Księstwa Warszawskiego, I wojny światowej i II Rzeczypospolitej. Szerokie zainteresowanie wzbudziły takie tematy, jak: bilans społeczno-ekonomiczny III RP, ocena debaty społecznej dotyczącej konstytucji Unii Europejskiej, prezentacja historii społeczno-gospodarczej we współczesnych podręcznikach szkolnych, energetyka geotermalna jako szansa przyspieszenia rozwoju gospo-

darczego Polski, ocena zmian społecznych w Polsce i na Mazowszu na początku XXI wieku a pamięć PRL, komunikowanie międzykulturowe, historia warszawskiego metra, a także literatury słowiańskiej po 1989 r. Młodzi historycy, politolodzy i statystycy zainteresowani byli zagadnieniami współczesnych kontaktów społeczno-gospodarczych Polski i wybranych państw (Ukraina, Irlandia, Włochy, Norwegia, Francja, Chiny, Brazylia, Meksyk). Poruszane tematy omawiali m.in.: prof. prof. Józef Oleński, Marian M. Drodowski, Halina Janaszek-Ivanickowa, Zbigniew Strzelecki, dr hab. Elżbieta Skotnicka-Illasiewicz, dr Roman Popiński, dr Honorata Kaszuba, Lucyna Nowak, b. ambasador Bogusław Zakrzewski, Jan Berger, Alicja Czajkowska, Kazimierz Latuch.

Współpracowano z Komisją Badania Dziejów Warszawy przy IH PAN, Sekcją Biografistyki PTH oraz Oddziałem Warszawskim Polskiego Towarzystwa Statystycznego i Polskim Towarzystwem Demograficznym.

Hanna Szwankowska

Sekcja historii wojskowej

Przed II wojną światową była to najmłodsza sekcja, gdyż zorganizowano ją dopiero w marcu 1939 r., ale jej członkami byli znakomici znawcy naszych dziejów militarnych: Adam W. Englert, Otton Laskowski, Edmund Oppman, Stanisław Płoski. Sekretarzem był wówczas Stanisław Herbst, który po 20 latach przyczynił się do reaktywowania sekcji w marcu 1959 r., gdy nastąpiły wreszcie warunki sprzyjające badaniom nad dziejami wojska polskiego. Grupa historyków cywilnych i w mundurach, pracujących w uczelniach i placówkach wojskowych (Wojskowy Instytut Historyczny, Akademia Polityczna, Centralne Archiwum Wojskowe) zawiązała sekcję znajdując chętnych współpracowników i słuchaczy nie tylko wśród historyków, ale i miłośników – głównie żołnierzy II wojny światowej różnych formacji.

Pierwszych prac organizacyjnych podjęli się Tadeusz Rawski, Andrzej Rzepniewski i Wiesław Majewski. Następnie prowadzili Sekcję przez wiele lat: Jan Wimmer, Kazimierz Sobczak, Leonard Ratajczyk, Czesław Krzemiński, Kazimierz Rosen-Zawadzki, Bo-

lesław Woszczyński, Piotr Stawecki i in. Młode pokolenie z Markiem Ney-Krwawiczem przejęło Sekcję Historii Wojskowej po 1986 r. Wśród tematów podejmowanych na spotkaniach była zasadniczo całość dziejów oręża polskiego. Przypominano rocznice powstań narodowych, w tym Powstania Kościuszkowskiego, nawiązując współpracę z Polską Fundacją Kościuszkowską przy organizowaniu licznych spotkań w Maciejowicach. Niekiedy rocznicowe sesje i zebrania były prowadzone wspólnie z Sekcją Historii Najnowszej. Jednak największe zainteresowanie (nieraz ok. 150 osób!) budziły tematy związane z II wojną światową, zwłaszcza z działaniami polskich sił zbrojnych na wszystkich frontach. Nie unikano tematów trudnych ze względów politycznych i toczono gorące spory przy udziale uczestników wydarzeń. Szczególnym zainteresowaniem członków sekcji i Towarzystwa cieszyły się liczne podróże historyczno-wojskowe, m.in. szlakiem powstań narodowych XVIII i XIX wieku oraz na pola bitew ostatniej wojny. Długo pozostawały w pamięci barwne i żywe objaśnienia terenowe prof. Stanisława Herbsta. W listopadowe wieczory niezmordowany Wiesław Majewski prowadził zainteresowanych, zwłaszcza młodzież, szlakiem podchorążych z 1830 r. Sekcja zamieszczała sprawozdania coroczne ze swych zebrań naukowych w „Wojskowym Przeglądzie Historycznym”. Niestety, w ostatnich latach frekwencja na coraz rzadszych zebraniach sekcji znacznie się zmniejszyła.

Komisja Historii Kobiet w Walce o Niepodległość

Komisja Historii Kobiet w Walce o Niepodległość powstała w 1970 r. z inicjatywy pułkownika (następnie generała) Marii Wittekówny (1899–1997), wspartej przez siedem jej byłych podkomendnych, przed wojną czołowych działaczek Przysposobienia Wojskowego Kobiet. Stopniowo Komisja rozrastała się liczebnie, by na początku lat 80. XX wieku osiągnąć stan 66 członkiń. Działalność rozpoczęła od zbierania wspomnień i życiorysów swych bohaterek. W miarę rozwoju nabierała kształtu organizacyjnego i podzieliła się na siedem zespołów: kartoteki indeksowej, kartoteki osobowej, relacji, kwerend i bibliografii, czasopism, opracowań oraz zespołów samopomocy koleżeńskiej.

Pierwszą przewodniczącą Komisji została Grażyna Lipińska, która była zesłana na Syberię na 14 lat, a dziś znana jest z książki *Jeśli zapomnę o nich...*. W 1980 r. przewodnictwo Komisji przejęła Bożenna Tazbir-Tomaszewska i sprawowała je do swej śmierci latem 2006 r. Nad całością prac czuwała jednak Maria Wittekówna. Komisja nigdy nie posiadała własnego lokalu. Przyjmowały ją z życzliwości na kilka lat różne instytucje, aż na początku 2001 r., dzięki przychylności dyrektora Archiwum Akt Nowych, dr. Tadeusza Krawczaka, przeniosła się do jego budynku. Jest to już ósmy lokal Komisji, nieporównanie lepszy od wszystkich poprzednich. Dzięki zaś mocnemu wsparciu jej działań (w tym i poprzez przydzielenie kwalifikowanych pracowników) przez AAN, Komisja może obecnie spokojnie kontynuować prace już pod kierunkiem Haliny Szewczykowej.

Komisja zajmuje się gromadzeniem, selekcją, archiwizowaniem, a przede wszystkim opracowywaniem napływającego materiału. Informacje te były weryfikowane w oparciu o dokumenty archiwalne i literaturę. Gdy zgromadzony materiał przedstawiał już duży zbiór, narodziła się w 1974 r. myśl, by na jego bazie przygotować publikację. Po licznych dyskusjach i przemyśleniach przyjęto, że powinien to być słownik biograficzny. Realizacja tego planu trwała kilkanaście lat i została uwieńczona w 1988 r. wydanym przez Państwowy Instytut Wydawniczy *Słownikiem uczestniczek walk o niepodległość Polski 1939-1945. Poległe i zmarłe w okresie okupacji niemieckiej* (w olbrzymim nakładzie 30 tys. egzemplarzy).

Komisja Historii Kobiet pracuje obecnie nad drugim tomem Słownika, który jest odpowiedzią na postulat opracowania biografów uczestniczek walk zmarłych po wojnie. Ponadto uzupełni on tom I o hasła (biogramy), które nie mogły znaleźć się w nim z powodu działań cenzury jako wychodzące poza obszar okupowany przez Niemców. Znajdą się w tomie II materiały dotyczące ziem wschodnich II Rzeczypospolitej, a także Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Ten tom słownika obejmie w sumie ponad 1500 haseł-biogramów i 6 haseł tematycznych, zawierających informacje o obozach jenieckich, obozach koncentracyjnych, zakonach żeńskich i udziale kobiet w konspiracji na terenach Wileńszczyzny,

Nowogródzczyzny, Lwowskiego oraz kursów oficerskich organizowanych dla kobiet na terenie Wielkiej Brytanii.

Prócz podstawowej swej pracy Komisja bierze udział w różnych imprezach zewnętrznych, takich jak sesje naukowe, wmurowywanie tablic pamiątkowych, organizowanie wystaw okolicznościowych. Ponadto współpracuje z historykami i instytucjami zajmującymi się tematyką wojenną, udostępnia swe materiały magistrantom, doktorantom, dziennikarzom i pisarzom. Kilka członkiń Komisji jest autorkami artykułów, książek i historycznych audycji radiowych dotyczących kobiet w ostatniej wojnie. Komisja wydawała na użytek wewnętrzny skromny „Biuletyn”.

Archiwum Komisji składa się z: kartoteki indeksowej, kartoteki osobowej, relacji, opracowań, fotografii, książek, czasopism i wariów. Z najważniejszych materiałów – relacji i opracowań – zrobiono mikrofilmy z myślą o złożeniu ich w jakichś archiwach, by w ten sposób zabezpieczyć ich przetrwanie. Niestety, mikrofilmy obejmują jedynie zasoby zgromadzone wcześniej, były bowiem wykonywane kilkanaście lat temu.

Oprac. Bożenna Tazbir-Tomaszewska, tekst zaktualizowała Anna Eliza Markert

Hanna Szwankowska

Pamiętamy o Kresach

W ankiecie rozesłanej z inicjatywy Henryka Rutkowskiego w 1970 r. do 708 członków TMH, na pytanie dotyczące postulowanej tematyki zebrani wiele osób wyraziło chęć dyskusowania na tematy zwane wówczas drażliwymi. Należała do nich problematyka dawnych Kresów w I i II Rzeczypospolitej.

Przewodniczący Sekcji Historii Najnowszej i jeden z najbardziej ofiarnych działaczy Towarzystwa, dr Artur Leinwand, historyk dziejów politycznych XX wieku, lwowiak, zainicjował w latach 70-tych dyskusje historyczne i wieczory wspomieniowe o swym umiłowanym mieście. Jego nazwa nie była zresztą widoczna w rozsyłanych komunikatach, które musiały uzyskiwać zezwolenie na rozpowszechnianie od Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, czyli cenzury (osławiona ulica Mysia). Spotkania spotykały

się z dużym zainteresowaniem, miały swoistą, rodzinną atmosferę. A. Leinwand w pierwszych latach III Rzeczypospolitej zainicjował w IH PAN powstanie zespołu Dziejów Lwowa. We współpracy z Fundacją Sienkiewiczowską, działającą w oparciu o TMH, odbyła się Sesja w Zamku Królewskim oraz liczne dyskusje o wartościach historycznych filmu Jerzego Hoffmana „Ogniem i mieczem”.

„Miłe miasto” i urok Wileńszczyzny przypomniały czarujące wspomnienia historyka i partyzanta, prof. Ryszarda Kiersnowskiego, a wcześniej reżysera Tadeusza Byrskiego. W latach 1991-1995, z inicjatywy prezesa Mariana M. Drozdowskiego, Towarzystwo nawiązało kontakty z Polakami mieszkającymi na Litwie i Białorusi, szczególnie po wycieczce naukowo-turystycznej, zorganizowanej wraz z Polską Fundacją Kościuszkowską. Zapraszaliśmy działaczy Związku Polaków na Litwie, a w maju 1995 r. grupa członków TMH uczestniczyła w sesji wileńskiej pt. Litwa w polityce Józefa Piłsudskiego, zorganizowanej przez Stowarzyszenie Naukowców Polaków na Litwie. Przeżywaliśmy wówczas wyjazd do Zułowa i Pikieliszek – miejsc związanych z Marszałkiem – wraz z Jego córką, Jadwigą Jaraczewską, i jej zięciem Januszem Onyszkiewiczem, ówczesnym działaczem „Solidarności”. W 1996 r. Maria Wiśniewska brała udział w sesji tegoż Stowarzyszenia nt. Nauka a jakość życia.

Jerzy Domżański

Koło w Ursusie

W 2002 r. powstało w Ursusie Koło Towarzystwa Miłośników Historii, liczące obecnie 15 członków, zajmujące się popularyzacją lokalnej historii i zasłużonych osób związanych z Ursusem. Organizowane są tu spotkania ze znanymi historykami, konkursy wiedzy dla młodzieży szkolnej, np. „Wiek XX w Ursusie”, którego finał został rozegrany w Gimnazjum im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Koło współorganizowało obchody rocznic strajku w Ursusie z 1976 r., a także obchody powstania „Solidarności” z 1980 r. Przypomniano także rocznice zapisane w lokalnej historii i związane z tym regionem wybitne postaci, np. prezydenta Stanisława Wojciechowskiego i premiera Władysława Grabskiego – mieszkańców Ursusa (Gołąbek), o których przez lata nie pamiętano. Obecnie

członkowie Koła zaangażowali się na rzecz ratowania dziedzictwa przemysłowego Ursusa, czyli przede wszystkim fabryki ZM „Ursus”, która odegrała ważną rolę w tworzeniu dziejów polskiej myśli motoryzacyjnej. Podjęto działania (artykuły prasowe) mające na celu zwrócenie uwagi społeczeństwa na stan obiektów i ich możliwe wykorzystanie. Koło prowadzi też starania, aby opustoszałe i niszczące hale dawnej fabryki zostały wpisane do rejestru zabytków.

Konkursy plastyczno-historyczne dla dzieci i młodzieży

Konkursy, które w latach 1994-1999 zorganizował Młodzieżowy Dom Kultury „Bielany” przy współpracy TMH i wsparciu Urzędu Gminy Warszawa-Bielany, były przeznaczone dla dzieci i młodzieży. Konkursami kierował ich inicjator, plastyk MDK, Jan K. Wiślicki. Młodzi uczestnicy otrzymywali temat z historii Polski do opracowania plastycznego. W jury obok artystów zasiadali historycy: Janina Leskiewiczowa, Hanna Szwankowska, Maria Wiśniewska, Zbigniew Wójcik. W wymienionych latach zorganizowano 8 konkursów, których tematami były: 400-lecie stołeczności Warszawy, Konstytucja 3 Maja, Józef Piłsudski, odzyskanie niepodległości w 1918 r., obrona Polski w 1939 r. i Powstanie Warszawskie. Dorobek tej popularyzacji historii i plastyki stanowi w sumie niemal 4 tysiące prac (plakatów) młodych autorów, którym zorganizowaliśmy wystawy i przyznaliśmy nagrody.

Na podstawie tekstu J.K. Wiślickiego.

Henryk Rutkowski

Obecne podstawy statutowe i charakter działalności TMH

Towarzystwo Miłośników Historii jest warszawskim oddziałem Polskiego Towarzystwa Historycznego, ale jako jedyny z oddziałów ma osobowość prawną. W swej działalności kieruje się więc statutem PTH, którego obecne brzmienie obowiązuje od Walnego Zgromadzenia w Krakowie 17 września 2004 r.

TMH, tak jak całe PTH, jest stowarzyszeniem naukowym o charakterze otwartym, zrzesza historyków zawodowych i amatorów. Wśród członków znajdują się badacze dziejów, nauczyciele historii oraz zamiłowani w poznawaniu przeszłości ludzie innych zawodów. Zebrania i sesje mają różny charakter, od ściśle naukowego do zupełnie popularnego (np. gdy wykład jest przeznaczony dla szerokiej publiczności spoza Towarzystwa). Niektóre konferencje i spotkania są organizowane we współpracy z pokrewnymi stowarzyszeniami i zainteresowanymi instytucjami.

Statut przewiduje, że Towarzystwo „wypowiada się w sprawach ważnych dla rozwoju nauk historycznych, dla zachowania świadectw przeszłości i przekazywania wiedzy o dziejach, dla kształtowania świadomości historycznej społeczeństwa, a także w innych sprawach dotyczących społeczności historyków”. Organem TMH jest „Przegląd Historyczny”, naukowy kwartalnik, który należy do głównych czasopism historycznych w Polsce. Obecnie jest wydawany wspólnie z Instytutem Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego, dlatego redakcję powołuje Zarząd TMH w porozumieniu z dyrekcją tego Instytutu. Publikowanie kwartalnika realizuje Wydawnictwo DiG. W roku 2006 ukazuje się tom 97 „Przeglądu Historycznego”.

Do Towarzystwa może wstąpić każdy, kto akceptuje cel tak lapidarnie wyrażony w statucie: „pogłębianie wiedzy historycznej i upowszechnianie jej”. Członkowie mają prawo m.in. do korzystania z rekomendacji i opieki Towarzystwa w swojej działalności statutowej. Osoba chcąca wstąpić do TMH składa pisemną deklarację popartą przez dwóch członków. Przyjmuje się osoby pełnoletnie; niepełnoletni, którzy ukończyli 16 lat, mogą także zostać członkami Towarzystwa, jednak z tym ograniczeniem, że nie mają biernego prawa wyboru do władz. Wysokość składki członkowskiej wynosi 50 zł rocznie; emeryci, renciści, studenci i uczniowie płacą 25 zł.

W połowie roku 2006 TMH liczyło 389 członków, z których 9 wyróżnionych jest tytułem członka honorowego PTH. Osoby te nie są obowiązane do płacenia składki i mają prawo uczestniczenia w Walnym Zgromadzeniu PTH, tak jak delegaci wybrani w oddziałach.

Uroczystościom stulecia Towarzystwa Miłośników Historii towarzyszy, zorganizowana wspólnie z Komitetem Nauk Historycznych PAN i Archiwum PAN w Warszawie przy współudziale Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, okolicznościowa wystawa w Sali Balowej Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, dzięki życzliwości Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych dr hab. Darii Nałęcz, dyrektora AGAD dr. Huberta Wajsa i Dyrektora Archiwum PAN dr Hanny Krajewskiej, za co Towarzystwo Miłośników Historii składa Im serdeczne podziękowania. Wystawa ta będzie otwarta dla publiczności w dniach od 4 września do 7 października 2006 r. codziennie z wyjątkiem niedziel, od poniedziałku do piątku w godzinach 11⁰⁰– 17⁰⁰, a w sobotę od godziny 11⁰⁰ do 15⁰⁰.

Autorami koncepcji wystawy i jej twórcami są Hanna Szwanowska (komisarz), dr Joanna Arvaniti, Dorota Pietrkiewicz i Ewelina Wajs z Archiwum PAN, a pomagali Zbigniew Dybowski i Włodzimierz Pela.

Ekspонатów użyli nam: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, Archiwum PAN w Warszawie, Muzeum Historyczne m.st. Warszawy i Muzeum Narodowe w Warszawie.

Nasi sponsorzy: Sejmik Województwa Mazowieckiego, Komitet Nauk Historycznych PAN, Wydział Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Instytut Historyczny UW, Instytut Historii PAN, Wydawnictwo DiG.

Nasz adres: Towarzystwo Miłośników Historii, 00-272 Warszawa, Rynek Starego Miasta 29/31, pokój 26, tel./fax 022 831 6314.